

خاطرات و اسناد سپهبد حاجعلی رزم آرا

به کوشش کامبیز رزم آرا

کاوه بیات

فهرست

نُه	فهرست اسناد صمیمه
یازده	یادداشت دبیر مجموعه
۱	فصل اول نظام قدیم
۴۹	فصل دوم صفحات عرب
۹۵	فصل سوم دانشگاه حگ
۱۲۳	فصل چهارم بعد از شهریور ۱۳۲۰
۱۷۷	فصل پنجم در راه سیاست
	پیوست‌ها
۱۹۹	حاطرات سفر به اروپا
۳۸۳	اسناد
۴۹۳	تصاویر
۵۶۱	فهرست اعلام

فصل اول

نظام قدیم

پیش درآمد

حاطرات و یادداشت‌های سر حای مانده از سپهد حاحعلی ررم آرا که ترکیب اصلی این کتاب را تشکیل می‌دهد، یکی از منابع ارزشمند تاریخ نظامی ایران معاصر محسوب می‌شود، در تأکید بر اهمیت این حاطرات و یادداشت‌ها همین بس که با نوشته‌ای از سرتیپ محمد ررم آرا، پدر صاحب حاطرات و یکی از افسران عالی‌رتبه نظام ماقبل پهلوی آغار می‌شود که از لحاظ توصیف حواسی چند از تحولات قشون در سال‌های پایانی دوره قاجار شاید در نوع خود بی‌نظیر باشد، سخن از دوره‌ای است که در مورد آن حر در بخش‌هایی از تاریخ تحولات سیاسی نظام ایران سرهنگ جهانگیر قائم‌مقامی،^۱ هیچ تحقیق جامعی صورت نگرفته است.

یادداشت‌های سرتیپ محمد ررم آرا که با اشاراتی به پیشینه جاودگی و تحصیلات اولیه او آغار می‌شود از مرحله‌ای اهمیت اساسی می‌یابد که در آن نحوه ورود و استقرار هیئت نظامی اطریش مورد بحث قرار می‌گیرد، فعالیت‌های آموزشی و تشکیلاتی این هیئت که هم‌اکنون بسیاری از دیگر اقدامات اصلاح طلبانه آن دوره در بینه راه از حرکت

بار ماند در این محش مورد اشاره واقع شده است شرح دوره‌ای از خدمات متعارف نظامی و تعلیم و تدریس ریاضیات و توپخانه که در حلال آن پاره‌ای از تحولات کلی قشون تا پیش از تشکیل یک نظام جدید در سال‌های بعد از کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ مورد بحث و اشاره قرار دارد، مصامین اصلی این یادداشت‌ها را تشکیل می‌دهد

سپهبد حاجعلی رزم‌آرا نیز که حاطرات خود را بلافاصله بعد از اتمام یادداشت‌های پدر آغار می‌کند، همانند او در آغار محشی را به معرفی حاواده خود اختصاص می‌دهد، آنگاه به شرح دوران تحصیلات ابتدایی و بالاخره حضور در مدرسه نظام مشیرالدوله می‌برد

در مورد این مدرسه نظامی که در نهایت تشکیلات موسوم به ریگاد مرکزی بر اساس آن استوار شد، آگاهی درحور توجهی در دست نمی‌باشد^۱ لهذا یادداشت‌های رزم‌آرا در این رمیه که هم اسامی گروهی از شاگردان مدرسه و نوع آموزش‌هایش را شامل می‌شود و هم چگونگی تبدیل آن به یک نیروی نظامی علی‌حده، از لحاظ تاریخی یادداشت‌های مهمی است

هور مدت زمانی از شروع خدمت فارغ‌التحصیلان دوره اول مدرسه نظام مشیرالدوله در اردوی فوق‌العاده و ریگاد مرکزی نگدشته بود که با پیش‌آمد کودتای سوم اسفند، اوضاع کشور به طور کلی و وضعیت نیروهای نظامی بالاخص دگرگون شد، توصیف رزم‌آرا از این تحولات گرچه سا به اقتضای سس و موقعیت، توصیف یکی از باطران حاسی امر است ولی هم از لحاظ اشاره به نحوه رویداد کودتا حالت توجه است و هم از نظر چگونگی انحلال نیروهای موجود و ادغام آن‌ها در یک قوای متحدالشکل جدید

از میان لشکرکشی‌های نظامی بعدی که اندک زمانی بعد از این دگرگونی پیش‌آمد و رزم‌آرا در آن‌ها شرکت داشت یکی تقریباً گسام و شاساخته است و دیگری بر تا حدودی معروف و شاساخته شده، مورد کم و بش گسام و شاساخته، محور گچسر - چالوس رشته عملیات گسترده‌ای است که در این مرحله بر صد عابله جنگل حریان داشت در مساع موجود از تحولات این دوره، عملیات قشون در نقاطی چون محور منجیل - رشت و یا حوره سوادکوه، رحدادهای ایس حوره میانی را تحت الشعاع قرار داده است^۱ و از این رو همین مختصر یادداشت‌های رزم‌آرا در این رمیه نیز معتم می‌باشد

برحلاف ماحرای فوق‌الذکر در مورد اعداد کلی تجربه بعدی رزم‌آرا در عرصه جنگ و رویارویی، یعنی لشکرکشی قوای دولتی سر صداسماعیل آقا سمکو در بهار سال ۱۳۰۱، گزارش‌های درحور توجهی در دست است^۲ و یادداشت کوتاه رزم‌آرا در ایس رمیه نیز مکمل گوشه‌هایی دیگر از این عملیات

محش بعدی این یادداشت‌ها به توصیف دوره‌ای کوتاه از اقامت در تهران اختصاص دارد، در پی نارگشت قوای اعرامی به آدرسیجان و پیش از سفر رزم‌آرا به اروپا که از لحاظ شرح حواسی از رسدگانی احتیاعی صاحب‌مصان حوان آن دوره که معمولاً به ثت نمی‌رسد حالت توجه است و بالاخره مروری کوتاه بر دوران تحصیل در مدرسه نظامی سن‌سیر فراسه که به هر حال شرح حامتتری از آن سراساس یادداشت‌های رورانه رزم‌آرا از این سفر در انتهای کتاب صمیمه شده است

^۱ برای نمونه نگرید به حسب‌الله بویح، ساهشاه سلهوی، تهران مطعه مجلس، بی‌نا، صص ۴۹-۷۱

^۲ برای نمونه نگرید به امان‌الله میرزا جهانسانی، حاطراتی از دوران درحشان رساساه کسر، نرد سکرنازی و ساری داس، تهران، بی‌نا، ۱۳۴۶، صص ۱۰۸-۲۶۵

^۱ برای آگاهی از دانسه‌های موجود در اس رمیه نگرید به سربسب سرحسب سکرنگان، گلگون کفان، گوشه‌ای از ساریح نظامی معاصر، تهران کسانعروشی علمی، ۱۳۳۶، صص ۲۴۳-۲۴۸